

YURISPRUDENSIYA

HUQUQIY ILMIY-AMALIY JURNALI

2024-yil 4-son

VOLUME 4 / ISSUE 4 / 2024

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence.4.4.

Crossref
Content
Registration

ISSN: 2181-1938

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence

MUASSIS: TOSHKENT DAVLAT YURIDIK UNIVERSITETI

“Yurisprudensiya” –
“Юриспруденция” – “Jurisprudence”
huquqiy ilmiy-amaliy jurnali O‘zbekiston
matbuot va axborot agentligi tomonidan 2020-yil 22-dekabrda
1140-sonli guvohnoma bilan davlat
ro‘yxatidan o‘tkazilgan.

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi
Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya
komissiyasi jurnallari ro‘yxatiga kiritilgan.

Mualliflik huquqlari Toshkent
davlat yuridik universitetiga tegishli.
Barcha huquqlar himoyalangan. Jurnal
materiallaridan foydalanish, tarqatish
va ko‘paytirish muassis ruxsati bilan
amalga oshiriladi.

Sotuvda kelishilgan narxda.

Muharrirlar:

Sh. Jahonov, Y. Yarmolik, E. Mustafayev,
K. Abduvaliyeva, Y. Mahmudov,
M. Sharifova

Musahhih:

S. Rasulova

Texnik muharrir:

U. Sapayev

Dizayner:

D. Rajapov

Tahririyat manzili:

100047. Toshkent shahri,
Sayilgoh ko‘chasi, 35.
Tel.: (0371) 233-66-36 (1169)

Veb-sayt: jurisprudence.tsul.uz

E-mail: lawjournal@tsul.uz

Obuna indeksi: 1387

Jurnal 23.08.2024-yilda bosmaxonaga
topshirildi. Qog‘oz bichimi: A4.
Shartli 23,48 b.t. Adadi: 100.
Buyurtma raqami: 133.

TDYU bosmaxonasida chop etildi.

© Toshkent davlat yuridik universiteti

BOSH MUHARRIR

B. Xodjayev – Toshkent davlat yuridik universiteti Ilmiy ishlar va
innovatsiyalar bo‘yicha prorektori, yuridik fanlar doktori, professor

BOSH MUHARRIR O‘RINBOSARI

J. Allayorov – Toshkent davlat yuridik universiteti Ilmiy
boshqarmasi boshlig‘i, yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori,
dotsent

MAS‘UL MUHARRIR

N. Ramazonov – Toshkent davlat yuridik universiteti O‘zbek tili
va adabiyoti kafedrasini mudiri, filologiya fanlari bo‘yicha falsafa
doktori, dotsent

TAHRIR HAY‘ATI A‘ZOLARI

J. Blum – Boston kolleji Huquq maktabi professori, huquq doktori
(Boston, AQSH)

M. Vishovatiy – Gdansk universiteti professori (Gdansk, Polsha)

A. Hoshimxonov – Toshkent davlat yuridik universiteti dotsenti,
yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

M. Axmedshayeva – Toshkent davlat yuridik universiteti professori,
yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

X. Xayitov – O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi
Davlat boshqaruvi akademiyasi professori, yuridik fanlar doktori
(Toshkent, O‘zbekiston)

I. To‘raboyev – Toshkent davlat yuridik universiteti dotsenti v.b.,
yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

S. Xolboyev – O‘zbekiston Respublikasi Sudyalari oliy kengashi
huzuridagi Sudyalari oliy maktabi dotsenti, yuridik fanlar nomzodi
(Toshkent, O‘zbekiston)

N. Raxmonkulova – Jahon iqtisodiyoti va diplomatiyasi universiteti
dotsenti, yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

Z. Esanova – Toshkent davlat yuridik universiteti professori, yuridik
fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

J. Ne‘matov – Toshkent davlat yuridik universiteti professori,
yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

M. Kurbanov – Toshkent davlat yuridik universiteti dotsenti, yuridik
fanlar bo‘yicha falsafa doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

R. Kuchkarov – Toshkent davlat yuridik universiteti dotsenti v.b.,
filologiya fanlari nomzodi (Toshkent, O‘zbekiston)

**УЧРЕДИТЕЛЬ: ТАШКЕНТСКИЙ
ГОСУДАРСТВЕННЫЙ
ЮРИДИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ**

Правовой научно-практический журнал «Юриспруденция – Yurisprudensiya – Jurisprudence» зарегистрирован Агентством печати и информации Узбекистана 22 декабря 2020 года с удостоверением № 1140.

Журнал включён в перечень журналов Высшей аттестационной комиссии при Министерстве Высшего образования, науки и инноваций Республики Узбекистан.

Авторские права принадлежат Ташкентскому государственному юридическому университету. Все права защищены. Использование, распространение и воспроизведение материалов журнала осуществляется с разрешения учредителя.

Реализуется по договорной цене.

Редакторы:

Ш. Жахонов, Е. Ярмолик,
Э. Мустафаев, К. Абдувалиева,
Й. Махмудов, М. Шарифова

Корректор:

С. Расулова

Технический редактор:

У. Сапаев

Дизайнер:

Д. Ражапов

Адрес редакции:

100047. Город Ташкент,
улица Сайилгох, 35.
Тел.: (0371) 233-66-36 (1169)

Веб-сайт: jurisprudence.tsul.uz

E-mail: lawjournal@tsul.uz

Подписной индекс: 1387

Журнал передан в типографию
23.08.2024.

Формат бумаги: А4.

Усл. п. л. 23,48. Тираж: 100 экз.

Номер заказа: 133.

Отпечатано в типографии ТГЮУ.

© Ташкентский государственный
юридический университет

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Б. Ходжаев – доктор юридических наук, профессор, проректор по научной работе и инновациям Ташкентского государственного юридического университета

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА

Ж. Аллаёров – доктор философии по юридическим наукам, доцент, начальник управления по науке Ташкентского государственного юридического университета

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР

Н. Рамазонов – доктор философии по филологическим наукам, доцент, заведующий кафедрой узбекского языка и литературы Ташкентского государственного юридического университета

ЧЛЕНЫ РЕДКОЛЛЕГИИ

Дж. Блум – доктор права, профессор Школы права колледжа Бостона (Бостон, США)

М. Вишоватый – профессор Гданьского университета (Гданьск, Польша)

А. Хошимхонов – доктор юридических наук, профессор Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

М. Ахмедшаева – доктор юридических наук, профессор Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

Х. Хаитов – доктор юридических наук, профессор Академии государственного управления при Президенте Республики Узбекистан (Ташкент, Узбекистан)

И. Турабоев – доктор философии по юридическим наукам, и.о. доцента Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

С. Холбоев – кандидат юридических наук, доцент Высшей школы судей при Верховном судейском совете Республики Узбекистан (Ташкент, Узбекистан)

Н. Рахмонкулова – доктор юридических наук, доцент Университета мировой экономики и дипломатии (Ташкент, Узбекистан)

З. Эсанова – доктор юридических наук, профессор Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

Ж. Нематов – доктор юридических наук, профессор Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

М. Курбанов – доктор философии по юридическим наукам, доцент (Ташкент, Узбекистан)

Р. Кучкаров – кандидат филологических наук, и.о. доцента Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

**FOUNDER: TASHKENT STATE
UNIVERSITY OF LAW**

“Yurisprudensiya” –
“Юриспруденция” – “Jurisprudence”
legal scientific and practical journal
was registered by the Press and Infor-
mation Agency of Uzbekistan on De-
cember 22, 2020 with certificate No.
1140.

The journal is included in
the list of journals of the Higher
Attestation Commission under the
Ministry of Higher Education, Science
and Innovations of the Republic of
Uzbekistan.

Copyright belongs to Tashkent
State University of Law. All rights re-
served. Use, distribution and reproduc-
tion of journal materials are carried
out with the permission of the founder.

Agreed-upon price.

Editors:

Sh. Jakhonov, Y. Yarmolik, E. Mustafaev,
K. Abduvalieva, Y. Makhmudov,
M. Sharifova

Proofreader:

S. Rasulova

Technical editor:

U. Sapaev

Designer:

D. Rajapov

Editorial office address::

100047. Tashkent city,
Sayilgokh street, 35.
Phone: (0371) 233-66-36 (1169)

Website: review.tsul.uz

E-mail: reviewjournal@tsul.uz

Subscription index: 1385.

The journal is submitted to the Printing
house on 23.08.2024.

Paper size: A4.

Cond. p.p. 23,48. Unit: 100.

Order: 133.

Published in Printing house of TSUL.

© Tashkent State University of Law

CHIEF EDITOR

B. Xodjaev – Deputy Rector for Scientific Affairs and Innovations of
Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Professor

DEPUTY EDITOR

J. Allayorov – Head of the Scientific Department of Tashkent State
University of Law, Doctor of Philosophy in Legal Sciences, Associate
Professor

EXECUTIVE EDITOR

N. Ramazonov – Head of the Department of Uzbek Language and
Literature of Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy
in Philology, Associate Professor

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD

J. Blum – Professor of Law School of Boston College, Doctor of Law
(Boston, USA)

M. Vishovatiy – Professor of the University of Gdańsk (Gdansk,
Poland)

A. Khoshimxonov – Associate Professor of Tashkent State University
of Law, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

M. Axmedshaeva – Professor of Tashkent State University of Law,
Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

X. Xayitov – Professor of the Academy of Public Administration
under the President of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law
(Tashkent, Uzbekistan)

I. Turaboev – Acting Associate Professor of Tashkent State
University of Law, Doctor of Philosophy in Legal Sciences (Tashkent,
Uzbekistan)

S. Xolboev – Associate Professor of the Supreme School of Judges
under the Supreme Judicial Council of the Republic of Uzbekistan,
Candidate of Legal Sciences (Tashkent, Uzbekistan)

N. Raxmonkulova – Associate Professor of the University of World
Economy and Diplomacy, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

Z. Esanova – Professor of Tashkent State University of Law, Doctor
of Law (Tashkent, Uzbekistan)

J. Ne'matov – Professor of Tashkent State University of Law, Doctor
of Law (Tashkent, Uzbekistan)

M. Kurbanov – Associate Professor of Tashkent State University of
Law, Doctor of Philosophy in Legal Sciences (Tashkent, Uzbekistan)

R. Kuchkarov – Acting Associate Professor of Tashkent State
University of Law, Candidate of Philological Sciences (Tashkent,
Uzbekistan)

MUNDARIJA

12.00.01 – DAVLAT VA HUQUQ NAZARIYASI VA TARIXI. HUQUQIY TA'LIMOTLAR TARIXI

- 11 **AXMEDSHAYEVA MAVLYUDA AXATOVNA**
Markaziy Osiyo davlatlarida kodekslashtirish jarayoni: ayrim nazariy-huquqiy masalalar
- 20 **AMIROV SANJAR ILYOS O'G'LI**
Tabiiy huquq nazariyasi va uning mohiyati

12.00.02 – KONSTITUTSIYAVIY HUQUQ. MA'MURIY HUQUQ. MOLIYA VA BOJXONA HUQUQI

- 33 **NEMATOV JO'RABEK NEMATILLOYEVICH**
Ma'muriy islohotlar sharoitida oliy ta'lim tashkilotlari faoliyatini ma'muriy-huquqiy jihatdan tartibga solish: ilmiy-nazariy tahlil
- 42 **G'OZIYEV KOZIMBEK JOVLONBEKOVICH**
2030-yilgacha o'tkaziladigan ma'muriy islohotlar davrida oliy ta'lim sohasini rivojlantirishning ma'muriy-huquqiy jihatlari
- 56 **MUSTANOV ILXOM ABDIVALIJONOVICH**
Bank tizimini tashkil etish bo'yicha ayrim xorijiy mamlakatlar tajribasi: qiyosiy-huquqiy tahlil

12.00.03 – FUQAROLIK HUQUQI. TADBIRKORLIK HUQUQI. OILA HUQUQI. XALQARO XUSUSIY HUQUQ

- 71 **XAZRATQULOV ODILBEK TURSUNOVICH**
"Lex informatica" – raqamli huquqlarni amalga oshirishning kollizion prinsipi sifatida
- 82 **XOSILOV ERKIN DILMUROTOVICH**
Insofsizlik fuqarolik-huquqiy kategoriya sifatida

12.00.04 – FUQAROLIK PROTSESSUAL HUQUQI. XO'JALIK PROTSESSUAL HUQUQI. HAKAMLIK JARAYONI VA MEDIATSIYA

- 94 **ESANOVA ZAMIRA NORMUROTOVNA**
Sud hujjatlarini qayta ko'rish instituti: taftish instansiyasi faoliyati tahlili
- 105 **HABIBULLAYEV DAVLATJON YULCHIBOYEVICH**
Fuqarolik sud ishlarini yuritishda protsessual adolat va protsessual qonuniylikning o'zaro tahlili
- 114 **XUDOYNAZAROV DADAXON AVAZ O'G'LI**
Iqtisodiy protsessda odil sudlovni amalga oshirishga ko'maklashuvchi shaxslar faoliyatini raqamlashtirish masalalari

12.00.07 – SUD HOKIMIYATI. PROKUROR NAZORATI. HUQUQNI MUHOFAZA QILISH FAOLIYATINI TASHKIL ETISH. ADVOKATURA

- 124 **ABDUXAKIMOV MURODULLO TOG'AYEVICH**
Yer qonunchiligi ijrosini nazorat qilish jarayonida prokuraturaning boshqa davlat organlari bilan o'zaro munosabatlari

12.00.08 – JINOYAT HUQUQI. HUQUQBUZARLIKLARNING OLDINI OLISH. KRIMINOLOGIYA. JINOYAT-IJROIYA HUQUQI

- 140 **NIYOZOVA SALOMAT SAPAROVNA**
Voyaga yetmagan shaxslarning jinsiy daxlsizligiga qarshi qaratilgan jinoyatlar sabablari

12.00.09 – JINOYAT PROTSESSI. KRIMINALISTIKA, TEZKOR-QIDIRUV HUQUQ VA
SUD EKSPERTIZASI151 **BAZAROVA DILDORA BAXADIROVNA**

Jinoiy protsessda shaxs huquqlarining konstitutsiyaviy kafolatlari

170 **IMOMNAZAROV ALISHER HASANOVICH**

Ko'zdan kechirish jarayoni va natijalarni qayd etish bilan bog'liq muammolar tahlili

12.00.10 – XALQARO HUQUQ

180 **XUN VEYSIN**

O'zbekistonda "Bir makon, bir yo'l" tashabbusini amalga oshirishning huquqiy jihatlari:
xitoylik investorlar uchun imkoniyatlar va xatarlar

12.00.12 – KORRUPSIYA MUAMMOLARI

191 **MAJIDOV SHAHZOD ABDIXALIL O'G'LI**

Korrupsiyaga oid huquqbuzarliklar haqida xabar bergan shaxslarni himoya qilish to'g'risidagi qonun
loyihadini takomillashtirish yuzasidan ayrim mulohazalar

СОДЕРЖАНИЕ

12.00.01 – ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА. ИСТОРИЯ ПРАВОВЫХ УЧЕНИЙ

11 АХМЕДШАЕВА МАВЛЮДА АХАТОВНА

Процесс кодификации законодательства в государствах Центральной Азии:
некоторые теоретико-правовые вопросы

20 АМИРОВ САНЖАР ИЛЁС УГЛИ

Теория естественного права и её сущность

12.00.02 – КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО. АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО. ФИНАНСОВОЕ И ТАМОЖЕННОЕ ПРАВО

33 НЕМАТОВ ЖУРАБЕК НЕМАТИЛЛОВИЧ

Административно-правовое регулирование деятельности организаций высшего образования
в условиях административных реформ: научно-теоретический анализ

42 ГОЗИЕВ КОЗИМБЕК ЖОВЛОНБЕКОВИЧ

Административно-правовые аспекты развития сферы высшего образования в период
административной реформы до 2030 года

56 МУСТАНОВ ИЛХОМ АБДИВАЛИЖОНОВИЧ

Опыт отдельных зарубежных стран по организации банковской системы: сравнительно-правовой
анализ

12.00.03 – ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО. ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЕ ПРАВО. СЕМЕЙНОЕ ПРАВО. МЕЖДУНАРОДНОЕ ЧАСТНОЕ ПРАВО

71 ХАЗРАТКУЛОВ ОДИЛБЕК ТУРСУНОВИЧ

Lex informatica как коллизионный принцип реализации цифровых прав

82 ХОСИЛОВ ЭРКИН ДИЛМУРОТОВИЧ

Недобросовестность как гражданско-правовая категория

12.00.04 – ГРАЖДАНСКОЕ ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ПРАВО. ХОЗЯЙСТВЕННОЕ ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ПРАВО. ТРЕТЕЙСКИЙ ПРОЦЕСС И МЕДИАЦИЯ

94 ЭСАНОВА ЗАМИРА НОРМУРОТОВНА

Институт пересмотра судебных актов: анализ деятельности ревизионной инстанции

105 ХАБИБУЛЛАЕВ ДАВЛАТЖОН ЮЛЧИБЕКОВИЧ

Анализ процессуальной справедливости и процессуальной законности в гражданском
судопроизводстве

114 ХУДОЙНАЗАРОВ ДАДАХОН АВАЗ УГЛИ

Вопросы цифровизации деятельности лиц, содействующих осуществлению правосудия
в экономическом процессе

12.00.07 – СУДЕБНАЯ ВЛАСТЬ. ПРОКУРОРСКИЙ НАДЗОР. ОРГАНИЗАЦИЯ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ. АДВОКАТУРА

124 АБДУХАКИМОВ МУРОДУЛЛО ТОГАЕВИЧ

Взаимодействие органов прокуратуры с другими государственными органами в процессе
надзора за исполнением земельного законодательства

12.00.08 – УГОЛОВНОЕ ПРАВО. КРИМИНОЛОГИЯ. УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО

140 НИЯЗОВА САЛОМАТ САПАРОВНА

Причины совершения преступлений против половой неприкосновенности несовершеннолетних

12.00.09 – УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС. КРИМИНАЛИСТИКА. ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКОЕ ПРАВО. СУДЕБНАЯ ЭКСПЕРТИЗА

151 **БАЗАРОВА ДИЛДОРА БАХАДИРОВНА**

Конституционные гарантии прав личности в уголовном процессе

170 **ИМОМНАЗАРОВ АЛИШЕР ХАСАНОВИЧ**

Анализ проблем, связанных с фиксацией процесса и результатов осмотра

12.00.10 – МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО

180 **ХУН ВЕЙСИН**

Правовые аспекты реализации инициативы «Один пояс, один путь» в Узбекистане: возможности и риски для китайских инвесторов

12.00.12 – ПРОБЛЕМЫ КОРРУПЦИИ

191 **МАЖИДОВ ШАХЗОД АБДИХАЛИЛ УГЛИ**

Некоторые суждения по совершенствованию законопроекта о защите лиц, сообщивших о коррупционных правонарушениях

CONTENTS

12.00.01 – THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW. HISTORY OF LEGAL DOCTRINES

- 11 **AXMEDSHAEVA MAVLUDA AXATOVNA**
Codification process in Central Asian countries: some theoretical and legal issues
- 20 **AMIROV SANJAR ILYOS UGLI**
Theory of natural law and its essence

12.00.02 – CONSTITUTIONAL LAW. ADMINISTRATIVE LAW. FINANCE AND CUSTOMS LAW

- 33 **NEMATOV JURABEK NEMATILLOEVICH**
Administrative and legal regulation of the activity of higher education organizations in the conditions of administrative reforms: scientific and theoretical analysis
- 42 **GOZIEV KOZIMBEK JOVLONBEKOVICH**
Administrative and legal aspects of the development of the field of higher education in the period of administrative reforms until 2030
- 56 **MUSTANOV ILKHOM ABDIVALIJONOVICH**
The experience of some foreign countries on the organization of the banking system: a comparative-legal analysis

12.00.03 – CIVIL LAW. ENTREPRENEURSHIP LAW. FAMILY LAW. INTERNATIONAL PRIVATE LAW

- 71 **KHAZRATKULOV ODILBEK TURSUNOVICH**
“Lex informatica” as a principle of conflict for the implementation of digital rights
- 81 **KHOSILOV ERKIN DILMUROTOVICH**
Bad faith as a civil law category

12.00.04 – CIVIL PROCEDURAL LAW. ECONOMIC PROCEDURAL LAW. ARBITRATION AND MEDIATION

- 94 **ESANOVA ZAMIRA NORMUROTOVNA**
Institute for review of judicial documents: an analysis of the activities of the inspection instance
- 105 **KHABIBULLAEV DAVLATJON YULCHIBOYEVICH**
Mutual analysis of procedural fairness and procedural legality in the conduct of civil court cases
- 114 **KHUDOYNABAYEV DADAKHON AVAZ UGLI**
Issues of digitalization of the activities of persons assisting in the implementation of justice in the economic process

12.00.07 – JUDICIARY. PROSECUTOR'S SUPERVISION. ORGANIZATION OF LAW ENFORCEMENT ACTIVITIES. ADVOCACY

- 124 **ABDUXAKIMOV MURODULLO TOGAEVICH**
Interaction of prosecutor's offices with other state bodies in the process of supervising the implementation of land legislation

12.00.08 – CRIMINAL LAW, PREVENTION OF OFFENSES. CRIMINOLOGY. CRIMINAL PROCEDURAL LAW

- 140 **NIYOZOVA SALOMAT SAPAROVNA**
Reasons for committing crimes against the sexual integrity of minors

12.00.09 – CRIMINAL PROCEEDINGS. CRIMINOLOGY, INVESTIGATIVE LAW AND FORENSIC EXPERTISE

151 **BAZAROVA DILDORA BAKHADIROVNA**

Constitutional guarantees of individual rights in criminal proceedings

170 **IMOMNAZAROV ALISHER KHASANOVICH**

Analyzing issues related to the review process and recording the results

12.00.10 – INTERNATIONAL LAW

180 **HONG WEIXING**

Legal aspects of the implementation of the "one belt, one road" initiative in Uzbekistan: opportunities and risks for chinese investors

12.00.12 – CORRUPTION PROBLEMS

191 **MAJIDOV SHAKHZOD ABDIXALIL UGLI**

Some considerations for improving the draft law on the protection of persons reporting corruption offenses

Kelib tushgan / Получено / Received: 08.07.2024
Qabul qilingan / Принято / Accepted: 09.08.2024
Nashr etilgan / Опубликовано / Published: 23.08.2024

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence.4.4./GTMI6578

UDC: 343.341.1(045)(575.1)

KORRUPSIYAGA OID HUQUQBUZARLIKLAR HAQIDA XABAR BERGAN SHAXSLARNI HIMOYA QILISH TO'G'RISIDAGI QONUN LOYIHASINI TAKOMILLASHTIRISH YUZASIDAN AYRIM MULOHAZALAR

Majidov Shahzod Abdixalil o'g'li,
O'zbekiston Respublikasi
Huquqni muhofaza qilish akademiyasi
tayanch doktoranti
ORCID: 0000-0002-0583-2266
e-mail: shohzod.majidov@mail.ru

Annotatsiya. Ushbu maqola O'zbekiston Respublikasining "Korrupsiyaga oid huquqbuzarlik haqida xabar bergan shaxslarni himoya qilish to'g'risida"gi qonun loyihasini takomillashtirishga bag'ishlangan. O'zbekiston Respublikasi Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi tomonidan ishlab chiqilgan loyiha O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 27-noyabrdagi "Korrupsiyaga qarshi kurashish tizimini yanada takomillashtirish hamda davlat organlari va tashkilotlari faoliyati ustidan jamoatchilik nazorati tizimi samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-200-sonli Farmoni bilan tasdiqlangan Korrupsiyaga qarshi kurashish bo'yicha 2023-2024-yillarga mo'ljallangan davlat dasturining 3-bandida ko'zda tutilgan. Unda korrupsiya to'g'risida xabar beruvchi shaxslarning huquqlarini himoya qilish mexanizmlarini nazarda tutuvchi normativ huquqiy hujjat loyihasini ishlab chiqishda asosiy chora sanalgan korrupsiyaga oid xabarlarni qayta ishlash tizimini takomillashtirish vazifasi qo'yilgan. Jumladan, O'zbekistonda xabar beruvchi shaxsda korrupsiyaga oid huquqbuzarlik haqida xabar berishda g'arazgo'ylik, shaxsiy adovatga yo'l qo'ymaslik, xabar beruvchi shaxsga nisbatan uchinchi shaxslar tomonidan sodir etilishi mumkin bo'lgan tazyiq, ta'qib va zo'ravonlik holatlarining oldini olish maqsadida ushbu tushunchalarni tadqiq etish dolzarbdir. Shuningdek, mazkur loyiha doirasida o'tkazilgan ilmiy tahlillardan kelib chiqib, mazkur qonun loyihasini takomillashtirish yuzasidan takliflar ishlab chiqilgan. Shu bilan birga, Rossiya Federatsiyasi va Belarus Respublikasining jinoyat qonunchiligi, shuningdek, huquqshunos olimlarning qarashlari ilmiy-nazariy jihatdan o'rganilgan va muallif tomonidan olimlar bilan ilmiy bahs-munozaraga kirishilgan. Bundan tashqari, maqolada qonun loyihasidagi xabar qiluvchi shaxslarni himoya qilish va rag'batlantirishning asosiy prinsiplari tahlil qilinib, mazkur tamoyillarni takomillashtirish yuzasidan zarur takliflar berilgan. O'zbekistonda korrupsiyaviy jinoyatlarni tezkor fosh etish va oldini olishda xabar beruvchi shaxslarning roli va o'rni o'rganilgan.

Kalit so'zlar: korrupsiya, shaxsiy adovat, g'arazgo'ylik, tazyiq, ta'qib, zo'ravonlik, korrupsiyaga qarshi kurashish, korrupsiyaviy huquqbuzarliklar, xabar qiluvchi shaxs, xabar qiluvchining ish joyi.

НЕКОТОРЫЕ СУЖДЕНИЯ ПО СОВЕРШЕНСТВОВАНИЮ ЗАКОНОПРОЕКТА О ЗАЩИТЕ ЛИЦ, СООБЩИВШИХ О КОРРУПЦИОННЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЯХ

Мажидов Шахзод Абдихалил угли,
базовый докторант Правоохранительной академии
Республики Узбекистан

Аннотация. Данная статья посвящена совершенствованию проекта Закона Республики Узбекистан «О защите лиц, сообщивших о коррупционных правонарушениях». Его разработка Агентством по борьбе с коррупцией Республики Узбекистан предусмотрена пунктом 3 Государственной программы по противодействию коррупции на 2023–2024 годы, утверждённой Указом Президента Республики Узбекистан «О мерах по дальнейшему совершенствованию системы противодействия коррупции и повышению эффективности системы общественного контроля за деятельностью государственных органов и организаций» от 27 ноября 2023 года № УП–200. Поставлена задача совершенствования системы обработки сообщений, касающихся коррупции, где основной мерой является разработка проекта нормативно-правового документа, предусматривающего механизмы защиты прав лиц, сообщивших о коррупции. В частности, в Узбекистане актуально изучение этих понятий в целях недопущения случаев осуждения, неприязни, давления, преследования и насилия в отношении лица, сообщившего о коррупционном правонарушении, которые могут быть совершены третьими лицами. Также на основе проведённого в рамках статьи научного анализа разработаны предложения по совершенствованию данного законопроекта. В ходе него было изучено уголовное законодательство Российской Федерации и Республики Беларусь, а также научно-теоретические взгляды учёных-правоведов, и автор вступил в научную дискуссию с учёными. Кроме того, в статье проанализированы основные принципы защиты и поощрения сообщающих лиц и даны необходимые предложения по совершенствованию этих принципов в законопроекте. Исследованы роль и значение сообщающих лиц в оперативном раскрытии и предупреждении коррупционных преступлений в Узбекистане.

Ключевые слова: коррупция, личная неприязнь, осуждение, притеснение, преследование, насилие, противодействие коррупции, коррупционные правонарушения, сообщившее лицо, место работы сообщившего лица.

SOME CONSIDERATIONS FOR IMPROVING THE DRAFT LAW ON THE PROTECTION OF PERSONS REPORTING CORRUPTION OFFENSES

Majidov Shakhzod Abdixalil ugli,
Doctoral student of the Law Enforcement Academy
of the Republic of Uzbekistan

Abstract. This article is devoted to the improvement of the draft law of the Republic of Uzbekistan "On the protection of persons reporting corruption-related offenses". The draft developed by the Anti-Corruption Agency of the Republic of Uzbekistan is the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. PD-200 of November 27, 2023 "On measures to further improve the system of anti-corruption and increase the effectiveness of the system of public control over the activities of state bodies and organizations" provided in paragraph 3 of the state program for the fight against corruption for 2023-2024. It faces the task of improving the system for processing reports of corruption, which is the main measure in the development of a draft regulatory document providing for mechanisms to protect the rights of persons reporting corruption. In particular, in Uzbekistan, it is important to study these concepts in order to prevent hypocrisy, personal hostility, oppression, harassment, and violence against a person reporting a corruption offense that may be committed by third parties. Also, based on

the scientific analysis carried out on this project, proposals have been developed to improve this draft law. During the analysis, the criminal legislation of the Russian Federation and the Republic of Belarus was analyzed, as well as the theoretical views of legal scholars, which were studied in a scientific and theoretical way and included by the author in scientific discussion work with scientists. Also, in this article, the basic principles of protection and encouragement of informants in the draft law were analyzed, and reasonable suggestions for improving these principles were given. The role and place of whistleblowers in the rapid detection and prevention of corruption crimes in Uzbekistan is analyzed.

Keywords: corruption, personal animosity, condemnation, harassment, stalking, violence, anti-corruption, corruption offenses, whistleblower, whistleblower's place of work.

Kirish

Ma'lumki, korrupsiyaga qarshi kurashish sohasining xalqaro huquqiy asosi hisoblangan Birlashgan Millatlar Tashkilotining Korrupsiyaga qarshi konvensiyasining 33-moddasida har bir ishtirokchi davlat vakolatli organlarga mazkur konvensiyada jinoyat deb topilgan jinoiy xatti-harakatlar xususida istalgan dalillar to'g'risida halol va oqilona asoslarga tayangan holda xabar bergan shaxslarni himoya qilishga qaratilgan tegishli choralarni o'zining ichki huquqiy tizimiga kiritish imkoniyatlarini ko'rib chiqishi lozimligi qayd etilgan bo'lsa [1], Yevropada Xavfsizlik va Hamkorlik Tashkiloti kengashi-ning "Samarali boshqaruvni mustahkamlash, korrupsiya, pul mablag'larini legallashtirish va terrorizmni moliyalashtirishga qarshi kurashishni tasdiqlash to'g'risida"gi Dublin deklaratsiyasida (2012-y.) ishtirokchi davlatlar tomonidan davlat va xususiy sektorda ma'lumot beruvchi shaxslar va ularning oila a'zolarini samarali himoya qilish bo'yicha chora-tadbirlarni kuchga kiritish bo'yicha sa'y-harakatlarni kuchaytirishning muhimligi tan olingan [2].

So'nggi yillarda O'zbekistonda korrupsiyaga qarshi kurashish jamiyat va davlat oldida turgan dolzarb masalaga aylandi. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev o'z nutqida "Korrupsiyaga qarshi kurashish har bir sof vijdonli insonning, demokratik jamiyat va davlatning muqaddas burchidir", – deb ta'kidlagan edi [3, 1-b.]. Shuningdek, korrupsiyaviy huquqbuzarliklarning oldini olish va unga qarshi kura-

shish borasida O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurori 2024-yil 16-yanvarda mamlakatimiz aholisiga qilgan murojaatida shunday degan edi: "Korrupsiya bilan bog'liq har bir jinoyatni o'z vaqtida aniqlashda biz mahalla, yoshlar, xotin-qizlar va nuroniy tashkilotlarining faollariga, turli mehnat jamoalaridagi jonkuyar va vatanparvar insonlarga, ularning tezkor xabari, amaliy yordami va hamkorligiga tayanamiz" [4, 1-b.]. Shu nuqtayi nazardan bugungi kunda korrupsiyaga oid faktlar to'g'risida xabar berish tizimi jinoyatlarni tezkor ravishda fosh etish, korrupsiyaviy jinoyatlar-ning oldini olish va unga qarshi kurashishda samarali usul hisoblanadi. Shu sababli korrupsiyaviy huquqbuzarliklar haqida axborot taqdim qilgan shaxslarning huquqlarini himoya qilish sodir etilayotgan huquqbuzarliklarning oldi olinishi, jinoiy holatlarning tezkor aniqlanishi, fosh etilishi, unga sabab bo'luvchi sharoitlarning o'z vaqtida bartaraf etilishi va jazo muqarrarlari ta'minlanishiga xizmat qiladi.

Biroq bugungi kunda xabar beruvchi shaxslar tomonidan korrupsiyaga oid huquqbuzarlik haqida xabar berilishi tufayli ularga nisbatan uchinchi shaxslar tomonidan tazyiq o'tkazilishi ularning xabar berishga oid rag'batining tushib ketishiga sabab bo'lmoqda. Shuningdek, xabar beruvchi shaxslar tomonidan korrupsiyaga oid faktlar haqida xabar qilmaslikni vakolatli organlarning xabar beruvchi shaxslarga himoya choralari-ning o'z vaqtida qo'llashiga ishonch darajasi kamligi bilan izohlash mumkin. Jumladan, tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, haqida xabar qiluvchi

shaxslar korrupsiyaviy jinoyatlarning atigi 10 foizidan kamrog'i ma'lumot bermoqda [5].

Tahlillar shuni ko'rsatmoqdaki, "Chegara bilmas muxbirlar" (Reports without borders) xalqaro tashkiloti tomonidan "Matbuot va so'z erkinligi" bo'yicha e'lon qilingan yillik hisobotga ko'ra, O'zbekiston 2023-yilda matbuot va so'z erkinligida 45.73 ball bilan 180 ta davlat orasida 137-o'rinda turgan bo'lsa, 2024-yilning birinchi choragida 37.27 ball bilan 148-o'rinda qayd etilib, 11 pog'ona pastlagan. Mazkur yillik hisobotda O'zbekiston Respublikasida OAV uchun davlat organlari faoliyatini tanqid qilish murakkabligicha qo'layotganligi, korrupsiya haqida xabar bergan shaxslar, ommaviy axborot vositalari, bloggerlar va jurnalistlarga tahdid qilinayotganligi, shuningdek, ularning huquqiy himoyasini yetarlicha ta'minlashning normativ-huquqiy asoslari va himoya qilish mexanizmlari to'liq emasligi ta'kidlangan [6]. Bundan tashqari, yillik hisobotda O'zbekiston Respublikasida xabar beruvchilarning so'z erkinligini ta'minlash korrupsiyaga qarshi kurashishning asosiy jihati sifatida, davlat va xususiy sektorda korrupsiyaviy huquqbuzarlikni profilaktika qilishda muhim ahamiyatga ega ekanligi haqida so'z yuritilgan.

Shu sababli O'zbekiston Respublikasida korrupsiyaviy huquqbuzarliklarga qarshi kurashish va uning oldini olishda xabar beruvchi shaxslarning huquqlarini huquqiy jihatdan himoya qilishning tashkiliy-huquqiy asoslarini takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 27-noyabrdagi "Korrupsiyaga qarshi kurashish tizimini yanada takomillashtirish hamda davlat organlari va tashkilotlari faoliyati ustidan jamoatchilik nazorati tizimi samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-200-sonli Farmoni bilan tasdiqlangan korrupsiyaga qarshi kurashish bo'yicha 2023-2024-yillarga mo'ljallangan davlat dasturida korrupsiya to'g'risida xabar beruvchilarning huquqlarini himoya qilish mexanizm-

larini nazarda tutuvchi normativ-huquqiy hujjat loyihasini ishlab chiqish korrupsiyaga qarshi kurashishning asosiy chora-tadbiri sifatida belgilandi.

Ushbu chora-tadbirdan kelib chiqqan holda, O'zbekiston Respublikasi Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi tomonidan O'zbekiston Respublikasining "Korrupsiyaga oid huquqbuzarlik haqida xabar bergan shaxslarni himoya qilish to'g'risida"gi qonuni loyihasi (keyingi o'rinlarda loyiha) ishlab chiqildi.

Material va metodlar

Tadqiqot davomida xabar berish institutida "xabar qiluvchi shaxslar" tushunchasiga oid yuridik terminlarni qo'llashdagi xatolar, korrupsiyaviy huquqbuzarliklar haqida xabar qiluvchi shaxslar tomonidan xabar berishda g'arazgo'ylik yoki past niyatlar hamda shaxsiy adovatga yo'l qo'y-maslik, huquqni muhofaza qiluvchi organlarga maxfiylik asosida ko'maklashuvchi shaxslarga ushbu qonun loyihasi tatbiq etilmasligi, xabar qiluvchi shaxslarga nisbatan sodir etilishi mumkin bo'lgan tazyiq, ta'qib, zo'ravonlikdan muhofaza qilishning o'ziga xos jihatlari, shuningdek, Rossiya Federatsiyasi va Belarus Respublikasi davlatlarida ushbu tajribaning normalarda mustahkamlanishi hamda qo'llanishi kabi masalalar o'rganildi.

Yuqorida sharhlanayotgan masalalar yuzasidan muallif pozitsiyasi ishlab chiqilgan bo'lib, O'zbekiston Respublikasining "Korrupsiyaga oid huquqbuzarliklar haqida xabar bergan shaxslarni himoya qilish to'g'risida"gi qonuni loyihasini takomillashtirish yuzasidan taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Ushbu tadqiqot ishida ilmiy manbalarni kompleks tadqiq etish, statistik ma'lumotlar tahlili, qiyosiy-huquqiy va taqqoslash kabi usullardan foydalanildi.

Tadqiqot natijalari

Mazkur loyiha xorijiy davlatlarning ilg'or tajribasi va xalqaro standartlar asosida ishlab chiqilgan bo'lib, korrupsiyaviy huquqbuzarliklar haqida xabar bergan shaxslarning hu-

quqlarini huquqiy jihatdan himoya qilishda muhim ahamiyat kasb etadi. Biroq loyiha ustida o'tkazilgan ilmiy-nazariy tahlillar loyiha-ning ayrim moddalarini qayta ko'rib chiqqan holda uni yanada takomillashtirish lozimligini ko'rsatmoqda.

Tahlillar loyiha-ning nomi va matnida keltirilgan "xabar bergan shaxslar", "xabar beruvchi shaxslar" so'zlarini "xabar qiluvchi shaxslar" so'zlariga almashtirish zarurligini taqozo qilmoqda. Buning sababini quyidagicha tahlil qilish mumkin:

- birinchidan, korrupsiyaga qarshi kurashish sohasidagi munosabatlarni tartibga soluvchi amaldagi qonunchilik hujjatlarida "korrupsiyaga oid huquqbuzarliklar haqida xabar qiluvchi shaxslar himoyasi" belgilangan. Jumladan, O'zbekiston Respublikasining 2017-yil 3-yanvardagi "Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida"gi O'RQ-419-sonli Qonuni 26-, 28-moddalarida "xabar qiluvchi shaxs" termini qo'llangan va moddalarning nomi:

"Davlat organlari xodimlarining korrupsiyaga oid huquqbuzarliklar faktlari to'g'risida xabar qilish majburiyati" (26-modda);

"Korrupsiyaga oid huquqbuzarliklar to'g'risidagi axborot haqida xabar qiluvchi shaxslar va ularning yaqin qarindoshlarini himoya qilish" (28-modda) tarzida bayon etilgan;

- ikkinchidan, O'zbekiston Respublikasi-ning Jinoyat kodeksida "jinoyat haqida xabar qilmaslik" jinoyatga daxldorlikni keltirib chiqarishi belgilangan va ushbu moddada "jinoyat haqida xabar qilmaslik" atamasi qo'llangan (JK 31-modda);

uchinchidan, O'zbekiston Respublikasi-ning amaldagi qonun hujjatlari tahliliga ko'ra, yuridik texnika qoidalar va qonun ijodkorligi amaliyoti talablarida yuridik terminlar (normativ qoidalar)ni o'zgartirishga yo'l qo'yilmaydi.

Yuqoridagi talablarga asosan, O'zbekiston Respublikasining "Normativ-huquqiy hujjatlar to'g'risida"gi Qonuni va ushbu qonun bilan tasdiqlangan yagona uslubiyot, shuning-

dek, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Palatalarining 2010-yil 30-dekabr kunidagi 237-II/150-II-son qo'shma qarori bilan tasdiqlangan qoidalar talablaridan kelib chiqib, loyiha-ning nomini "Korrupsiyaga oid huquqbuzarlik haqida xabar qilgan shaxslarni himoya qilish to'g'risida" deb nomlash va loyiha moddalarida qayd etilgan "xabar bergan shaxslar", "xabar beruvchi shaxslar" so'zlarini "xabar qiluvchi shaxslar" atamasiga o'zgartirish lozim.

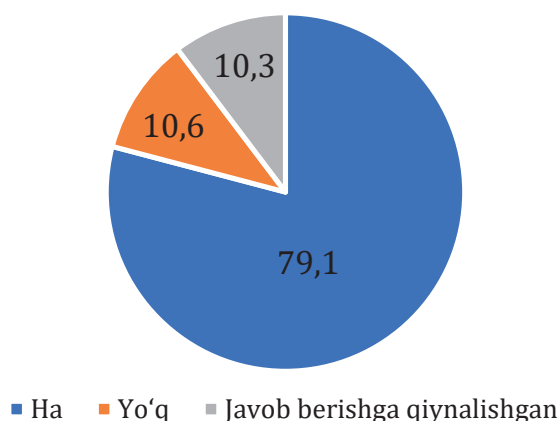
Shuningdek, o'tkazilgan tahlillarga ko'ra, loyiha-ning 1-moddasi ikkinchi qismiga asosan, ushbu qonun tezkor-qidiruv faoliyatini amalga oshiruvchi organlarga maxfiylik asosida ko'maklashuvchi shaxslarni himoya qilish bilan bog'liq munosabatlarga tatbiq etilmasligi belgilangan.

Ma'lumki, maxfiylik asosida ko'maklashuvchi shaxslar O'zbekiston Respublikasi-ning 2012-yil 25-dekabr-dagi "Tezkor-qidiruv faoliyati to'g'risida"gi O'RQ-344-sonli Qonuniga muvofiq, tezkor-qidiruv faoliyatini amalga oshiruvchi organlarga ko'maklashishi mumkin. Ko'maklashish faqat yuqorida ta'kidlangan qonunga muvofiq amalga oshirilgan taqdirda ushbu shaxs toifasi tezkor-qidiruv faoliyatini amalga oshiruvchi organlarga maxfiylik asosida ko'maklashuvchi shaxs sifatida e'tirof etiladi. Shu sababli mazkur loyiha-ning 1-moddasi ikkinchi qismini quyidagicha tahrirda o'zgartirish lozim: "Ushbu qonun "Tezkor-qidiruv faoliyati to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasining Qonuniga muvofiq, tezkor-qidiruv faoliyatini amalga oshiruvchi organlarga maxfiylik asosida ko'maklashuvchi shaxslarni himoya qilish bilan bog'liq munosabatlarga tatbiq etilmaydi".

Bundan tashqari, loyiha-ning 14-moddasi-da xabar beruvchining majburiyatlari sifatida xabar beruvchi xabar berishda g'arazgo'ylik va shaxsiy adovatga yo'l qo'ymasligi belgilangan. Biroq loyiha-ning biror-bir matnida "g'arazgo'ylik yoki past niyatlar" va "shaxsiy adovat" kabi tushunchalarning izohi mavjud emas va bu esa kelgusida har qanday shaxs

unga nisbatan “g’arazgo’ylik yoki past niyatlar” yoinki “shaxsiy adovat” orqali shikoyat qilinganligini bildirishi va amaliyotda huquqni muhofaza qiluvchi organlar tomonidan buning oldini olishda ma’lum bir qiyinchiliklar yuzaga keltirishi mumkin. Shu sababli loyiha-ning 3-moddasida qayd etilgan asosiy tushunchalarga “g’arazgo’ylik” va “shaxsiy adovat” tushunchalarini kiritish va ularning aniq ta’rifini ishlab chiqish shart.

Shu nuqtayi nazardan kelib chiqib, qu- yida keltirilgan rasmdan ko’rish mumkinki, tadqiqot ishi so’rovnomasida “Korrupsiyaga oid huquqbuzarliklar haqida xabar qiluvchi shaxslar xabar berishda g’arazgo’ylik yoki past niyatlar, shaxsiy adovat hamda shaxsiy manfaatlarni ko’zlab xabar berishi mum- kinmi?” degan mazmundagi savolga res- pondentlar quyidagicha ovoz berishgan (1- rasm).

1-rasm. So’rovnoma natijasi foiz hisobida

Ushbu so’rovnoma natijasini xabar qi- luvchi shaxslar ish joyida korrupsiyaga oid huquqbuzarliklar haqida xabar berishda g’a- razgo’ylik yoki past niyatlar, shaxsiy adovat yoinki shaxsiy manfaatlarni ko’zlab xabar berishi mumkinligi ehtimoli mavjudligi bilan izohlash mumkin.

Huquqshunos olimlarning ilmiy nazari- yasida “g’arazgo’ylik yoki past niyatlar” va “shaxsiy adovat” tushunchalariga nisbatan turli xil yondashuvlar mavjud. Jumladan, tadqiqotchi U. Zakirova tomonidan “g’araz- go’ylik” va “past niyatlar” tushunchalarini izohlash borasida amaliyotchi va nazari- yotchi olimlar o’rtasida yagona yondashuv mavjud emasligi, buning natijasida ular tur- licha talqin qilinishiga sabab bo’layotganligi ta’kidlangan [7, 119-b.].

O’zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi- ning “Atamalarining huquqiy ma’nosi” nomli 8-bo’limida ham faqat g’arazgo’ylik niyatla-

ri izohlangan. Unda g’arazgo’ylik niyatlariga “sodir qilingan jinoyatdan moddiy yoki bosh- qacha mulkiy yo’sindagi foyda olish yoxud moddiy xarajatlardan qutulishga intilishda ifodalangan niyat” deb ta’rif berilgan.

Huquqshunos olim I.G. Tyutyunnikning fikricha, g’arazgo’ylik shaxsning shaxsiy xu- susiyatlari (qiziqishlari, intilishlari, sevimli mashg’ulotlari va hayot yo’nalishlari) bilan to’ldirilgan va boyitilgan ehtiyojlarni qon- dirish, noqonuniy boyishni amalga oshirish maqsadida shaxs tomonidan har qanday foy- da (moddiy yoki boshqacha mulkiy yo’sinda- gi foyda) olishga qaratilgan, xudbin ehtiyoj va o’zga shaxsning mulki yoki mulkiy huquqini tortib olishga qaratilgan harakatlarni o’z ichi- ga oluvchi niyatdir [8, 11-b.].

Rossiyalik huquqshunos olim A.A. Turi- shevning ta’kidlashicha, g’arazgo’ylik shaxs- ning o’zi yoki yaqin qarindoshlari uchun foy- da olish maqsadida mulk yoki mulkiy huquq-

ni olishga qaratilgan ichki motivdir [9, 11-b.]. Huquqshunos olim D.O. Teplovaning fikricha, g'arazgo'ylik o'zga shaxslarning mulki va mulkiy huquqlarini qo'lga kiritishda ifodalanadigan maqsadda namoyon bo'ladi [10, 11-b.].

Shuningdek, Rossiya Federatsiyasining Jinoyat kodeksida g'arazgo'ylik tushunchasiga quyidagicha ta'rif berilgan: "G'arazgo'ylik – shaxsda qonuniy asoslarning mavjud emasligiga qaramasdan, shaxsning noqonuniy ravishda boyishi, moddiy yoki boshqacha mulkiy yo'sindagi manfaat olishga bo'lgan ichki istagidir (motiv)" [11, 11-b.]. Belarus Respublikasining Jinoyat kodeksiga ko'ra, g'arazgo'ylik – bu sodir etilgan yoki etilayotgan jinoyatdan o'zi yoki yaqinlari uchun mulkiy foyda olish istagi yoki o'zi yoki yaqinlarini moddiy xarajatlardan qutqarish niyati bilan tavsiflangan motivlar majmuasidir [12, 11-b.].

Bugungi kunda "past niyatlar" atamasi ham jinoyat qonunchiligida keng qo'llanib kelinmoqda. Ko'p hollarda u g'arazli niyatlar bilan birga keladi (bunda g'arazli va boshqa past niyatlar deb qayd etiladi). Demak, g'arazli niyat, shubhasiz, past niyatlardan biri hisoblanadi, lekin qonun chiqaruvchi nazdida boshqa past niyatlar ham mavjud. Yuridik adabiyotlarda "past niyatlar" (shuhratparastlik, tubanlik, razillik, qo'rqqoqlik, burchni noto'g'ri tushunish va boshq.) juda keng tushuniladi [13, 243-b.]. Huquqshunos olim S.I. Nikulinning fikriga ko'ra, "past niyatlar shunday motivlarki, ular odob-axloq qoidalarini qo'pol ravishda buzadi (masalan, o'ch olish, milliy va irqchilik zamirida)" [14, 301-b.]. Xuddi shunga o'xshash pozitsiyani tadqiqotchilari A.I. Chuchayev ham bildiradi. Uning nazarida, past niyatlar shaxsning boshqa bir shaxsdan o'ch olish yoki rashk tufayli ong ostida o'ylangan niyatlaridir [15, 348-b.].

Bizningcha, bu yerda so'z odob-axloq va jamiyat qadriyatlariga zid bo'lgan motivlar haqida bormoqda. Y. Gil esa "past niyatlar" tamagirlik, bezorilik, o'ch olish, milliy, irqiy yoki diniy adovat zamiridagi motivlar ekanligini bildirgan [16, 355-b.].

Bundan tashqari, jinoyat qonunchiligida shaxsiy adovat tushunchasi yuzasidan ham olimlar tomonidan ilmiy izlanishlar olib borilgan. Jumladan, S. Vshivsevning fikriga ko'ra, shaxsiy adovat – murakkab psixologik jarayon bo'lib, shaxsda yashirin psixologik tajovuzda ifodalangan ruhiy jarayondir [17, 11-b.]. D.N. Ushakovning fikricha, shaxsiy adovat uchinchi shaxslarga nisbatan yashirin ruhiy dushmanlik munosabatini bildiradi [18, 11-b.], R.A. Sevostyanovning fikriga ko'ra, shaxsiy adovat shaxsiy dushmanlikning tashqi ifodasi bo'lib, boshqa shaxs va uning xatti-harakatlarini ichki rad etishda ifodaladi [19, 11-b.].

Tadqiqot natijalari tahlili

Tahlillarga ko'ra, mazkur loyihaning 14-moddasida xabar beruvchining majburiyatlari sifatida uning xabar berishda g'arazgo'ylik va shaxsiy adovatga yo'l qo'ymasligi belgilangan.

Fikrimizcha, shaxsiy adovat shaxslar o'rtasida dushmanlik munosabati va shunday munosabatga xos his-tuyg'uda ifodalangan harakat yoki harakatsizlik bo'lsa, g'arazgo'ylik moddiy yoki boshqacha mulkiy yo'sindagi foyda olish yoxud moddiy xarajatlardan qutulishga intilishga bo'lgan harakat yoki harakatsizlikda ifodalangan niyat yoxud maqsaddir.

Yuqorida o'tkazilgan tahlillarga asoslanib, loyihaning 3-moddasida qonunda qo'llangan asosiy tushunchalar sifatida "g'arazgo'ylik yoki past niyat" va "shaxsiy adovat" tushunchasiga ta'rif ishlab chiqilishi lozim. Jumladan:

"xabar berishda g'arazgo'ylik yoki past niyat" – moddiy yoki boshqacha mulkiy yo'sindagi foyda olish yoxud moddiy xarajatlardan qutulishga intilishga bo'lgan harakat yoki harakatsizlikda ifodalangan niyat yoki odob-axloq qoidalarini qo'pol ravishda buzishda ifodalangan maqsad;

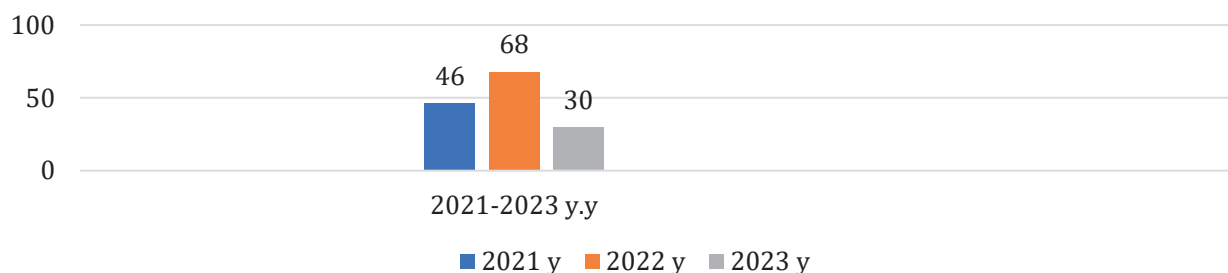
"xabar berishda shaxsiy adovat" – shaxslar o'rtasida dushmanlik munosabati, psixologik tajovuzda ifodalangan yoki shunday munosabatga xos salbiy his-tuyg'uda ifodalangan jarayon.

O'zbekiston Respublikasining 2017-yil 3-yanvardagi "Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida"gi O'RQ-419-sonli Qonuni 28-moddasida korrupsiyaga oid huquqbuzarliklar haqida xabar qiluvchi shaxslar to'g'risidagi ma'lumotlar xizmat sirini tashkil etishi hamda faqat qonunda nazarda tutilgan holatlarda va shaxsning o'zi, shuningdek, korrupsiyaga qarshi kurashish bo'yicha faoliyatni amalga oshiruvchi organ rahbarining yozma ruxsati asosida oshkor etilishi va korrupsiyaga oid huquqbuzarliklar to'g'risida xabar qiluvchi shaxslar hamda ularning yaqin qarindoshlarining hayoti va sog'lig'iga haqiqiy tahdid, ularga nisbatan zo'rlik ishlatilganligi, ularning mol-mulki yo'q qilinganligi yoki shikastlantirilganligini tasdiqlovchi yetarli asoslar mavjud bo'lgan taqdirda korrupsiyaga qarshi kurashishni amalga oshiruvchi organlar "Jabrlanuvchilarni, guvohlarni va jinoyat protsessining boshqa ishtirokchilarini himo-

ya qilish to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuniga muvofiq, ularni himoya qilish bo'yicha zarur choralar ko'rishi shartligi belgilangan.

Demak, xabar qiluvchi shaxslar to'g'risidagi ma'lumotlar xizmat sirini tashkil qiladi va oshkor etilishiga yo'l qo'yilmaydi. Xabar qiluvchi shaxslarning shaxsiga doir ma'lumotlarning oshkor bo'lishi kelgusida ularga nisbatan uchinchi shaxslar tomonidan tazyiq, ta'qib va zo'ravonlik holatlari sodir etilishiga olib kelishi mumkin.

Xususan, O'zbekistonda 2021-2023-yillar oralig'ida korrupsiyaga oid huquqbuzarlik haqida xabar bergan va rag'batlantirilgan shaxslar soni tahlil qilinganda, korrupsiyaga oid huquqbuzarliklar haqida xabar berish ko'rsatkichlari nisbatan past darajani tashkil qilayotganligi aniqlangan. Mazkur ko'rsatkichlarni quyidagi 2-rasmda ko'rish mumkin.

2-rasm. 2021-2023-yillar oralig'ida korrupsiyaga oid huquqbuzarlik haqida xabar bergan va rag'batlantirilgan shaxslar soni

Demak, mazkur statistika ma'lumotlaridan ko'rish mumkinki, korrupsiyaga oid huquqbuzarlik haqida xabar beruvchi shaxslar soni ko'rsatkichlarining kamligini ularga nisbatan uchinchi shaxslar tomonidan tazyiq, ta'qib va zo'ravonlik holatlari sodir etilishi mumkin bo'lgan xatti-harakatlar orqali izohlash mumkin. Shu sababli loyihada xabar bergan shaxslarga nisbatan tazyiq, ta'qib va zo'ravonlik holatlarining oldini olish maqsadida himoya chorasi qo'llanishi belgilangan. Xususan, loyihada xabar qiluvchi shaxslarga oid "tazyiq" (28-modda), "ta'qib" (25-modda), "zo'ravonlik" (25-modda), "tazyiq va zo'ravonlikdan hi-

moya qilish" (3-modda), "xabar beruvchining ish joyi" (15-modda), "xodim" (12-modda), "sobiq xodim" (12-modda), "shaxsiy manfaatlarini ko'zlab xabar berish" (23-modda) tushunchalari ishlatilgan. Biroq loyihaning biror-bir matni yoki moddasida "xabar beruvchining ish joyi", "tazyiq", "ta'qib", "zo'ravonlik", "tazyiq va zo'ravonlikdan himoya qilish" kabi tushunchalarning izohi mavjud emas. Bu esa kelgusida har qanday shaxsga nisbatan "tazyiq", "ta'qib" va "zo'ravonlik" orqali shikoyat qilinganligini bildirishi va amaliyotda buning oldini olishda ma'lum bir qiyinchiliklarni yuzaga keltirishi mumkin.

Shu tufayli loyihaning 3-moddasida belgilangan asosiy tushunchalarga “xabar qiluvchining ish joyi”, “xodim”, “sobiq xodim”, “shaxsiy manfaatlarni ko‘zlab xabar berish”, “tazyiq”, “ta‘qib”, “zo‘ravonlik” hamda “tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish” kabi asosiy tushunchalarni ishlab chiqish va kiritish maqsadga muvofiq.

Jumladan:

“xabar qiluvchining ish joyi” – o‘zi bilan tuzilgan mehnat shartnomasi yoxud fuqaroviy-huquqiy shartnomaga muvofiq, mehnat majburiyatlarini amalga oshirish yoki xizmat vazifalarini bajarish uchun bo‘lishi yoki bori-shi lozim bo‘lgan, ish beruvchi tomonidan bevosita yoki bilvosita nazorat qilinadigan joy (hudud);

“xodim” – ish beruvchi bilan mehnat shartnomasi (kontrakt) asosida yoxud saylab qo‘yiladigan yoki tayinlanadigan lavozimlarda mehnat yoki xizmat vazifalarini bajarish maqsadida mehnat munosabatlariga kirishgan shaxs;

“sobiq xodim” – ish beruvchi bilan mehnat majburiyatlarini amalga oshirish yoki xizmat vazifalarini bajarish maqsadida ilgari mehnatga oid munosabatlariga kirishgan va keyinchalik ish beruvchi bilan mehnat munosabatlarini tugatgan shaxs;

“shaxsiy manfaatlarni ko‘zlab xabar berish” – xabar qiluvchi shaxs tomonidan o‘z shaxsiy manfaatlari yoxud yaqin qarindoshi yoki o‘ziga aloqador bo‘lgan boshqa shaxslar manfaatini ko‘zlab, moddiy va nomoddiy qimmatliklar yoki boshqacha mulkiy yo‘sindagi foyda yoxud mol-mulk, boylik va imtiyozlar ko‘rinishida shaxsiy naf olish imkoniyatini (shaxsiy, ijtimoiy, moliyaviy va boshqa tijorat yoki notijorat manfaatlari) ko‘zlab xabar berishda ifodalangan xatti-harakat;

“tazyiq” – sodir etilganligi uchun ma‘muriy yoki jinoiy javobgarlik nazarda tutilmagan, korrupsiyaga oid huquqbuzarlik haqida xabar qilgan shaxsning sha‘ni va qadr-qimmatini kamsitadigan harakat (harakatsizlik);

“ta‘qib” – korrupsiyaga oid huquqbuzarlik haqida xabar qilgan shaxsning xohish-irodasiga qarshi u bilan og‘zaki, telekommunikatsiya tarmoqlari vositasida, shu jumladan, Internet jahon axborot va ijtimoiy tarmog‘i orqali yoki boshqa usullarni qo‘llash yo‘li bilan muloqotga kirishish; uning ish (xizmat), o‘qish va (yoki) yashash (doimiy, vaqtinchalik) joyiga borib tazyiq o‘tkazishda ifodalangan hamda xabar qilgan shaxsda o‘z xavfsizligi uchun xavotir qo‘zg‘atadigan xatti-harakatlar;

“zo‘ravonlik” – korrupsiyaga oid huquqbuzarlik haqida xabar qilgan shaxsga nisbatan jismoniy va ruhiy ta‘sir o‘tkazish yoki bunday ta‘sir o‘tkazish choralarini qo‘llash bilan tahdid qilish orqali uning hayoti, sog‘lig‘i, sha‘ni, qadr-qimmatini va ishchanlik obro‘si, qonun bilan himoya qilinadigan boshqa huquqlari hamda erkinliklariga tajovuz qiladigan g‘ayri-huquqiy harakat (harakatsizlik);

“jismoniy zo‘ravonlik” – korrupsiyaga oid huquqbuzarlik haqida xabar qilgan shaxsga nisbatan og‘irligi turli darajada bo‘lgan tan jarohatlari yetkazish, xavf ostida qoldirish, hayoti xavf ostida qolgan shaxsga yordam ko‘rsatmaslik, zo‘ravonlik xususiyatiga ega boshqa huquqbuzarliklar sodir etish, jismoniy ta‘sir o‘tkazish yoki bunday ta‘sir o‘tkazishning o‘zga choralarini qo‘llash bilan tahdid qilish orqali xabar qilgan shaxsning hayoti, sog‘lig‘i, erkinligi hamda qonun bilan himoya qilinadigan boshqa huquqlari va erkinliklariga tajovuz qiladigan zo‘ravonlik shakli;

“ruhiy zo‘ravonlik” – korrupsiyaga oid huquqbuzarlik haqida xabar qilgan shaxsni haqoratlash, unga tuhmat qilish, tahdid qilish, uning sha‘ni, qadr-qimmatini kamsitish, shuningdek, uning xohish-irodasini cheklashga qaratilgan boshqa xatti-harakatlarda ifodalangan zo‘ravonlik shakli, shu jumladan, tazyiq va zo‘ravonlik haqida xabar bergan shaxsda o‘z xavfsizligi uchun xavotir uyg‘otgan, o‘zini himoya qila olmaslikka olib kelgan yoki ruhiy sog‘lig‘iga zarar yetkazgan harakat (harakatsizlik);

“tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish” – korrupsiyaga oid huquqbuzarlik haqida xabar qilgan shaxsning hayoti, sog‘lig‘i va mulki uchun paydo bo‘lgan xavfni bartaraf etish, tezkor chora-tadbirlar talab qiladigan hayotiy vaziyatlar yuz berganda, uning xavfsizligini ta‘minlash, shuningdek, xabar bergan shaxsga nisbatan iqtisodiy, ijtimoiy, huquqiy, psixologik va boshqa tusdagi kechiktirib bo‘lmaydigan tadbirlar qo‘llash tizimi.

Shuningdek, loyiha ustida o‘tkazilgan tahlillarga ko‘ra, loyihaning 4-moddasida xabar beruvchini himoya qilishning asosiy prinsiplari sifatida qonuniylik, xabarlarini jamiyat manfaatida ko‘rib chiqish, himoya qilishning asosiligi va adolatligi, xolislik, xabar beruvchi haqidagi ma‘lumotlarning sir saqlanishi, xabar beruvchining sha‘ni va qadr-qimmatini hurmat qilish, shaxsiy hayot, turar joy va mulki daxlsizligini ta‘minlash belgilangan.

Fikrimizcha, xabar qilgan shaxsni himoya qilishning asosiy prinsiplari sifatida “xabar qiluvchining xohish-istaklarini hisobga olish”, “fuqarolarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlariga rioya etish”ni kiritish lozim. Sababi ushbu loyiha moddalarida xabar qiluvchilarga nisbatan himoya qilish choralarini qo‘llash va ularni rag‘batlantirishda ularning xohish-istaklari hisobga olinishi belgilangan. Jumladan, ushbu loyihaning 5-moddasida xabar beruvchi rag‘batlantirishdan voz kechish; 13-moddasida xabar beruvchi himoya vositalarini himoya qilishni ta‘minlovchi organlar bilan kelishgan holda shaxsiy tashabbusi bilan tanlashi yoki o‘zgartirishi; 32-moddasida voyaga yetgan xabar beruvchi o‘z roziligi bilan, voyaga yetmaganlar esa qonuniy vakili yoki vasiylik va homiylik organi roziligi bilan ularning xavfsizligi ta‘minlanadigan joylarga bepul vaqtincha joylashtirilishi; 33-moddasida xabar beruvchining roziligi bilan yoki uning arizasiga ko‘ra, boshqa vaqtinchalik yoxud doimiy yashash joyiga ko‘chirilishi, vaqtinchalik yoki doimiy ishga (xizmatga) yoxud boshqa o‘qish joyiga o‘tkazilishi; 34-moddasida esa xabar

beruvchining arizasiga ko‘ra yoki uning roziligi bilan uning ismi, otasining ismi va boshqa ma‘lumotlari o‘zgartirilgan shaxsini tasdiqlovchi hujjatlar berilishiga haqli ekanligi belgilangan. Shu sababli ushbu normalarni amalga oshirishda xabar beruvchilarni himoya qilishning asosiy prinsiplari sifatida ularning xohish-istaklarini hisobga olish prinsipini belgilash lozim. Shuningdek, xabar beruvchilarni himoya qilishda vakolatli davlat organlari tomonidan boshqa fuqarolarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlariga rioya etish tamoyilini ham kiritish muhim.

Bundan tashqari, ushbu loyihaning 8-bobida xabar berish orqali xabar beruvchini rag‘batlantirishning umumiy asoslari belgilangan bo‘lib, ammo rag‘batlantirishning asosiy prinsiplari mazkur loyihada o‘z aksini topmagan. Shu bois loyihaning 4-moddasini “Xabar qiluvchi shaxslarni himoya qilish va rag‘batlantirishning asosiy prinsiplari” deb nomlab, rag‘batlantirishning asosiy prinsiplari sifatida qonuniylik, xolislik, xabar qiluvchining shaxsiy xavfsizligini ta‘minlash, rag‘batlantirishning asosiligi va adolatligi hamda xabar qiluvchi shaxsning xohish-istaklarini hisobga olishni belgilash lozim.

Xulosalar

Yuqorida olib borilgan tahlillarga ko‘ra, quyidagi takliflar ilgari surildi:

– birinchidan, loyihaning nomini “Korrupsiyaga oid huquqbuzarlik haqida xabar qilgan shaxslarni himoya qilish to‘g‘risida” deb nomlash va loyiha moddalarida qayd etilgan “xabar bergan shaxslar”, “xabar beruvchi shaxslar” so‘zlarini “xabar qiluvchi shaxslar” atamasiga o‘zgartirish;

– ikkinchidan, xabar qiluvchi korrupsiyaga oid huquqbuzarlik haqida xabar berishda g‘arazgo‘ylik yoki shaxsiy adovatga yo‘l qo‘ymasligi lozim va xabar berish ko‘ngilli ravishda beg‘araz tarzda bo‘lishi shart. Biroq loyihada bu tushunchalarga ta‘rif berilmagan. Shu sababli asosiy tushunchalar sifatida “g‘arazgo‘ylik yoki past niyatlar” va “shaxsiy adovat” kabi tushunchalarning izohi mav-

jud emas. Bu esa kelgusida har qanday shaxs unga nisbatan “g‘arazgo‘ylik yoki past niyatlar” yoinki “shaxsiy adovat” orqali shikoyat qilinganligini bildirishi, amaliyotda huquqni muhofaza qiluvchi organlarga buning oldini olish va qarshi kurashishda ma‘lum bir qiyinchiliklar yuzaga keltirishi mumkin. Shu sababli loyiha 3-moddasida qayd etilgan qonunning asosiy tushunchalariga “g‘arazgo‘ylik yoki past niyat” va “shaxsiy adovat” tushunchalarini kiritish hamda ularning aniq ta‘rifini ishlab chiqish;

– uchinchidan, loyihada qayd etilgan tushunchalarning huquqni qo‘llovchi subyekt-

lar tomonidan turli talqinda qo‘llanishining oldini olish maqsadida “xabar qiluvchining ish joyi”, “xodim”, “sobiq xodim”, “shaxsiy manfaatlarni ko‘zlab xabar berish”, “tazyiq”, “ta‘qib”, “zo‘ravonlik” va “tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish” kabi tushunchalarga aniq ta‘rif ishlab chiqish;

– to‘rtinchidan, loyihada xabar qiluvchi shaxslarni rag‘batlantirishning asos va tartiblari belgilangan bo‘lsa-da, biroq loyihada rag‘batlantirishning asosiy tamoyillari mavjud emas. Shu tufayli loyihada xabar qiluvchi shaxslarni rag‘batlantirishning asosiy prinsiplarini belgilash lozim.

REFERENCES

1. United Nations Convention against Corruption. New York, a collection of international agreements of the Republic of Uzbekistan, 2008, no. 3, p. 4.
2. Declaration on Strengthening good governance and combating corruption, money-laundering the financing of terrorism. Declaration of Dublin. Organization for Security and Co-operation in Europe. *Ministerial Council. Second day of the Nineteenth Meeting MC(19) Journal*, 2012, no. 2, A. i. 7.
3. The speech of the President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev at the awarding ceremony of the high international award for the fight against corruption. *People’s Word newspaper*, 2023, no. 271/8614, p. 1.
4. Address of the Prosecutor General of the Republic of Uzbekistan to the people of our country]. *People’s Word newspaper*, 2024, no. 11/8634, p. 1.
5. UNODC research on bribery in the Western Balkans. Available at: <http://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/statistics/corruption.html>
6. Reports without borders. Get informed. Index Uzbekistan in 2024. Available at: <https://rsf.org/en/country/uzbekistan>
7. Zakirova U. Jinoyat motivi maqsadining jinoyatni kvalifikatsiya qilishdagi ahamiyati [The importance of the purpose of the criminal motive in the qualification of the crime]. *Review of Law Sciences*, 2018, vol. 2, pp. 117–121.
8. Tyutyunnik I.G. Osobennosti korystnogo motiva v prestupleniyakh protiv svobody lichnosti [Features of the mercenary motive in crimes against personal freedom]. *Russian Investigator*, 2014, no. 11.
9. Turyshv A.A. Korystnyy motiv prestupleniya [Selfish motive for crime]. *Scientific Bulletin of the Omsk Academy of the Ministry of Internal Affairs of Russia*, 2020, no. 4/79. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/korystnyy-motiv-prestupleniya>
10. Teplova D.O. Korystnyye tseli i motiv kak priznaki khishcheniya [Selfish purpose and motive as signs of theft]. *Russian Investigator*, 2013, no. 13, pp. 23–25.
11. Criminal Code of the Russian Federation. 1996. Available at: <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody&nd=102041891>
12. Criminal Code of the Republic of Belarus. 1999. Available at: https://zakony-by.com/ugolovnyj_kodeks_rb/4.htm

13. Rustambayev M.X. O'zbekiston Respublikasi jinoyat huquqi kursi [Course of criminal law of the Republic of Uzbekistan]. Vol. 1. Tashkent, Military-technical institute of the National Guard of the Republic of Uzbekistan, 2018, p. 243.
14. Nikulina S.I. Kommentariy k Ugolovnomu kodeksu Rossiyskoy Federatsii s postateynymi materialami i sudebnoy praktikoy [Commentary on the Criminal Code of the Russian Federation with article-by-article materials and judicial practice]. Moscow, 2002.
15. Chuchayeva A.I. Postateynny kommentariy k Ugolovnomu kodeksu Rossiyskoy Federatsii [Article-by-article commentary to the Criminal Code of the Russian Federation]. Moscow, 2004, p. 348.
16. Radchenko V.I. Kommentariy k Ugolovnomu kodeksu Rossiyskoy Federatsii [Commentary on the Criminal Code of the Russian Federation]. Moscow, 2000, p. 301.
17. Vshivtsev S. Literaturnyy dnevnik [Literary diary]. 2012. Available at: <https://proza.ru/diary/lovec/2012-02-20>
18. Ushakova N. Tolkovyy slovar' russkovo yazika [Explanatory dictionary of the Russian language]. Moscow, AST Publ, 2004.
19. Sevostyanov R.A. Lichnaya nepriyazn' kak motiv soversheniya prestupleniya [Personal hostility as a motive for committing a crime]. *Issues of Russian and International Law*, 2018, vol. 8 (9A), pp. 221–227.